

ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ МЕДИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Статтю присвячено дослідженню проблеми психологічної компетентності викладача. В контексті компетентнісного підходу розглянуто сутність психологічної компетентності викладача навчального закладу медичного спрямування, подано аналіз її структурних компонентів. На підставі результатів опитування викладачів з'ясована актуальність психологічних знань і навичок та вміння їх ефективно застосовувати в педагогічній діяльності. Зроблено висновок, щодо необхідності формування та вдосконалення психологічної компетентності у процесі підвищення кваліфікації викладачів медичних навчальних закладів.

Ключові слова: компетентність, компетенція, психологічна компетентність викладача, професійно значущі особистісні якості.

Постановка проблеми. Модернізація системи освіти в Україні та її інтеграція в європейський освітній простір вимагає підвищення та оновлення професійного рівня викладача, гуманітарно-особистісної спрямованості професійної компетентності педагога, що відповідає запитам сучасного життя. Одним із чинників гуманізації навчального процесу та ефективності педагогічної діяльності є, на наш погляд, високий рівень психологічної компетентності викладача, як однієї зі складових його загальної професійної компетентності та педагогічної майстерності. Відомо, що недостатній рівень психологічних знань є причиною багатьох помилок та упущень педагогів. Сюди відносяться недооцінка індивідуальних і вікових особливостей студентів у процесі навчання, недемократичний стиль спілкування, наявність стереотипів у сприйманні та оцінюванні, що є причиною різноманітних ускладнень у взаєминах викладача зі студентами. Отже, психологічні знання, навички та уміння є важливим засобом досягнення професійних успіхів викладача. Проте, у сучасній науковій психолого-педагогічній літературі немає однозначного тлумачення сутності поняття психологічної компетентності, її змісту та ролі в загальній структурі професійної компетентності викладача медичного навчального закладу. Саме тому, дослідження складових психологічної компетентності викладача та критеріїв її оцінювання є актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню феномену професійної компетентності фахівця присвячені праці багатьох учених, які зосереджені, перш за все, на питаннях підготовки викладачів вищих навчальних закладів. У сучасних наукових дослідженнях присвячених проблемам педагогіки та психології вищої школи (В.А. Киричок, С.Д. Максименко, Х.В. Подковко, Л.Г. Подоляк, М.М. Філоненко та інші) розкривається сутність професійної компетентності викладача, аналізуються зміст та складові навчальної, організаційно-методичної та наукової роботи, висвітлюється проблема впровадження інноваційних освітніх технологій у вищих навчальних закладах. Дослідження М.С. Головань спрямовані на визначення структури та змісту професійної компетентності викладача, Т.М. Маслова визначає шляхи підвищення їхньої психолого-педагогічної компетентності, М.М. Філоненко, в контексті компетентнісного підходу, вивчає складові компетенції викладача медичного навчального закладу. О.В. Полуніна, Л.В. Пляка, Н.В. Шварп акцентують увагу на дослідженні психологічної складової в загальній структурі професійної компетентності викладача вищої школи.

Проте, незважаючи на значний інтерес науковців до питань професійної освіти, проблема психологічної компетентності сучасного викладача, особливо фахівця медичного навчального закладу, залишається малодослідженою. Це виявляється у відсутності методологічно обґрунтованої моделі психологічної компетентності викладача, немає розробленої й експериментально апробованої технології її формування в системі професійної та післядипломної освіти.

Метою нашої статті є визначення основних складових психологічної компетентності викладача медичного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі останніх років вченими наголошується на необхідності розмежувати поняття "компетенція" й "компетентність". При цьому, під компетентністю розуміється здатність до виконання якої-небудь діяльності, а компетенція – це змістовний компонент такої здатності у вигляді знань, навичок, умінь, що здобувають у ході навчання. На думку М.М. Філоненко [3, с. 22], компетенція – це інтегрований результат опанування змістом освіти, який виражається в готовності особистості використовувати засвоєні знання, уміння, навички, а також способи діяльності у конкретних життєвих ситуаціях для розв'язання практичних і теоретичних задач, а компетентність – це володіння відповідною компетенцією, сукупність якостей особистості та досвід у

певній сфері діяльності. Отже, компетентність – це властивість особистості, що базується на компетенції та надає можливість досягти успішності у професійній діяльності.

М.С. Головань [1, с. 82-84] зауважує, що при визначенні складу і змісту компетенцій викладача слід враховувати, що кожна компетенція має когнітивну (знання), діяльну (практичне застосування знань) і мотиваційно-ціннісну складову (цінності в соціальному контексті). Виходячи з цього, в структурі професійної компетентності викладача, як особистісного утворення, автор визначає мотиваційний, когнітивний, діяльній, ціннісно-рефлексивний і емоційно-вольовий компоненти, які тісно взаємопов'язані між собою.

Когнітивно-діяльній компонент відображає професійні фахові компетенції (теоретичні знання фахової наукової дисципліни; комплекс умінь і навичок, що забезпечують якісну реалізацію посадових функцій викладача), а мотиваційний, ціннісно-рефлексивний та емоційно-вольовий компоненти охоплюють професійно значущі якості особистісні, які складають, на нашу думку, основу психологічної компетентності викладача. Це насамперед здатність до самоаналізу та саморегуляції, адекватна самооцінка власних можливостей, діяльності та її результатів, прагнення до особистісного та професійного саморозвитку, вміння розуміти власний емоційний стан і володіти собою у різноманітних ситуаціях, наполегливість у досягненні поставленої мети у професійній сфері та самоактуалізації.

Серед ключових складових компетенції викладача вищої школи М.М. Філоненко [3, с. 23] також виокремлює психологічну компетентність, яка включає знання психологічних основ викладання навчального предмета, вікових особливостей, психічних станів студентів, закономірностей сприйняття ними змісту навчального матеріалу. О.М. Цільмак [11, с.128] трактує психологічну компетентність як здатність особистості ефективно застосовувати структуровану систему знань для побудови та налагодження процесу особистісної, соціальної та професійної взаємодії.

Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко [8, с. 96] трактують психологічну компетентність викладача як сталу підструктуру педагогічної свідомості та самосвідомості особистості педагога, яка складається із взаємопов'язаного комплексу психологічних новоутворень, єдність функціонування якого забезпечує оптимальне здійснення викладачем професійної діяльності. Психологічна компетентність, на думку авторів, виявляється у змісті та формах психолого-педагогічних впливів на студентів у процесі фахової підготовки.

В структурі психологічної компетентності викладача Н.В. Шварп [12, с. 369] виокремлює діяльну-рольовий та особистісний компонент. На думку автора, діяльну-рольовий компонент психологічної компетентності викладача, реалізується, насамперед, у його взаєминах зі студентами, усвідомленості, адекватності та дієвості його психологічних знань, а особистісний компонент виявляється в психологічних настановах і цінностях, втілення психологічних знань і власної психологічної компетенції в повсякденне життя і педагогічну практику.

Л.В. Пляка [6, с. 469] визначає психологічну компетентність викладача вищого навчального закладу медико-фармацевтичного спрямування як складне, інтегроване особистісне утворення зі значною кількістю компонентів. Серед яких дослідниця виокремлює: – ціннісно-змістовий компонент (ціннісні орієнтації, норми і відношення викладача до них); – когнітивний (система наукових психолого-педагогічних знань із загальної, вікової, соціальної та педагогічної психології); – регулятивний (здатність викладача свідомо керувати своїми емоціями та психічними станами, створювати позитивний емоційний настрій і сприятливий психологічний клімат); – особистісний (сформовані професійно важливі особистісні якості, здатність викладача до особистісного та професійного саморозвитку).

На підставі результатів дослідження О.В. Полуніної [9, с. 14] окреслені базові складові структури психологічної компетентності викладача ВНЗ, які визначаються наступними показниками: вміння осмислювати та вирішувати педагогічні ситуації, активність викладача в інноваційній діяльності, емпатійність, рефлексивність, переважання мотивації досягнення, схильність до професійно-психологічного саморозвитку.

На нашу думку, важливою складовою психологічної компетентності викладача є комунікативні вміння і навички, що спрямовані на організацію педагогічної взаємодії. Насамперед, це комунікативна культура мови, вміння встановлювати психологічний контакт зі студентами, коригувати й управляти процесом спілкування, налагоджувати зворотній зв'язок, попереджати конфліктні ситуації. Також, професійно важливими комунікативними якостями викладача є емпатія і толерантність, що виявляється у терплячому ставленні до будь-якого студента, відсутності стереотипів сприйняття. Проте, результати наших попередніх досліджень вказують на недостатню сформованість комунікативної компетентності майбутніх лікарів, що виявляється в наявності комунікативних бар'єрів, неготовності до компетентного спілкування, низькому рівні емпатії. Слід зауважити, що процес формування комунікативної компетенції лікаря здійснюється під час навчання, адже саме тут набуваються не тільки необхідні фахові знання, вміння, навички, а також закладаються світоглядні орієнтири, загальні принципи взаємодії з пацієнтами. При цьому, на наш погляд, розвиток навичок конструктивного спілкування майбутнього лікаря в процесі навчання залежить від рівня психологічної компетентності викладача, зокрема від його комунікативної складової [5, с. 157].

З метою актуалізації психологічних знань у професійній діяльності педагога та визначення структурних складових психологічної компетентності викладача нами було проведено анкетування. Викладачам медичних навчальних закладів було запропоновано дати відповідь на запитання анкети,

стосовно психологічних аспектів їхньої педагогічної діяльності. У опитуванні взяло участь 59 респондентів. Майже всі (97%) викладачі зазначили на недолік власних психологічних знань та їх необхідності в процесі професійної педагогічної діяльності та висловили бажання поповнити власні психологічні знання, вміння, навички під час проходження курсів підвищення психолого-педагогічної кваліфікації.

Джерелом отримання необхідних психологічних знань для 65% опитаних є психолого-педагогічні курси підвищення кваліфікації, участь у психологічних тренінгах та власний педагогічний і життєвий досвід, 40% респондентів зазначили, що самостійне вивчають психолого-педагогічну літературу.

Серед спеціальних психологічних знань і вмінь, які необхідні для ефективної професійної діяльності викладачі окреслили наступні:

- знання психолого-педагогічних основ індивідуального підходу до студентів – 81%;
- знання мотивації навчальної діяльності студентів – 73%;
- знання психологічних особливостей студентського віку – 65%;
- знання особливостей засвоєння навчального матеріалу студентами у відповідності з особистісними та віковими характеристиками – 57%;
- знання власних психологічних особливостей, уміння передбачати наслідки своїх дій, керувати власними психічними станами – 57%;
- знання особливостей ділового педагогічного спілкування – 38%;
- вміння визначати та розуміти емоційний стан інших людей – 57%;
- вміння розуміти мотиви вчинків і поведінки студентів – 51%;
- вміння висловлювати свої думки логічно, доказово і зрозуміло – 65%;
- вміння попереджати та вирішувати педагогічні конфлікти – 68%;
- вміння обирати адекватні засоби педагогічної взаємодії – 57%.

Узагальнюючи результати опитування в структурі психологічної компетентності викладача медичного навчального закладу можливо окреслити наступні компоненти: – психолого-педагогічні знання (розуміння чинників навчальної мотивації, особливостей засвоєння навчального матеріалу відповідно до індивідуальних та вікових характеристик); – соціально-перцептивні здібності (здатність викладача керувати своїми емоціями та психічними станами, визначати та розуміти емоційний стан інших людей, адекватно інтерпретувати поведінку); – комунікативні вміння (культура мови, володіння методами та прийомами міжособистісного спілкування, навичками попередження та вирішування педагогічних конфліктів).

Таким чином, психологічну компетентність викладача можна визначити як сукупність діяльнісно-рольових і особистісних характеристик, що включає систему психологічних знань і вмінь, а також професійно важливих особистісних якостей, які забезпечують ефективність педагогічної діяльності. Інтегративною складовою професійних якостей викладача медичного навчального закладу є комунікативна підсистема. Саме вона виявляється, на наш погляд, у вигляді призми, через яку трансформуються всі професійні якості викладача та завдяки якій реалізується процес педагогічної взаємодії.

Висновки. Отже, узагальнюючи результати теоретичного аналізу літератури та емпіричного дослідження можна констатувати, що психологічна компетентність є базовим компонентом в структурі професійної компетентності викладача медичного навчального закладу, яка забезпечує його професійну самореалізацію відповідно до вимог науково-педагогічної діяльності. Психологічна компетентність викладача є системним особистісним утворенням, яка представлена когнітивно-діяльнісним та особистісними компонентами, що включають сукупність комунікативних, перцептивних, інтерактивних знань та професійно важливі особистісні якості. Встановлено, що психологічна компетентність викладача потребує суттєвого збагачення і коригування в двох напрямках: по-перше, підвищення рівня психологічних знань із загальної, вікової, соціальної та педагогічної психології; по-друге, формування професійно важливих особистісних якостей, насамперед, рефлексії, емпатії, соціально-перцептивних здібностей і комунікативних умінь, здатності до саморегуляції, до особистісного і професійного саморозвитку.

Перспективи подальших досліджень передбачаємо в розробці критерії оцінювання та методів формування психологічної компетентності викладачів медичних навчальних закладів в процесі підвищення їх кваліфікації.

Використані джерела

1. Головань М.С. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу / М.С. Головань // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – Ялта: РВВ КГУ, 2014. – Вип. 44. – Ч. 3. – С. 79-88.
2. Киричок В.А. Можливості застосування інтерактивних методів навчання у системі післядипломної медичної освіти / В.А. Киричок // Медична освіта: науково-практичний журнал. – 2016. – № 1(69). – С. 25-28.
3. Максименко С.Д. Педагогіка вищої медичної освіти: [текст] підручник / С.Д. Максименко, М.М. Філоненко. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 288 с.
4. Маслова Т. Шляхи підвищення психолого-педагогічної компетентності викладачів / Т. Маслова // Новий коле́гіум: наук. інформ. журн. – 2004. – № 5/6. – С. 59-63.

5. Мітіна С.В. Комунікативна компетенція інтернів в системі професійної підготовки майбутніх лікарів / С.В. Мітіна // Вища медична освіта: сучасні виклики та перспективи: зб. наук. праць. – К.:КІМ. – 2016. – С.153-159.
6. Пляка Л.В. До питання психологічної компетентності викладача вищого навчального закладу медико-фармацевтичного спрямування у процесі підвищення кваліфікації / Л.В. Пляка // Молодий вчений. – 2016. – № 4 (31). – С. 467-470.
7. Подковко Х.В. Інноваційні технології навчання в контексті компетентнісного підходу в освіті / Х.В. Подковко // Медична освіта: науково практичний журнал. –2016. – № 1(69). – С.41-44.
8. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: [текст] підручник / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К.: Каравелла, 2011. – 293 с.
9. Полуніна О.В. Психологічна компетентність викладача вищого педагогічного навчального закладу як чинник успішності управління процесом учіння студентів: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / О.В. Полуніна; Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2010. – 16 с.
10. Філоненко М.М. Проектування навчальних занять у системі вищої медичної освіти на основі компетентнісного підходу / М.М. Філоненко // Медична освіта: науково практич. журнал. –2016. – № 1(69). – С.47-49.
11. Цільмак О.М. Складові структури компетентностей / О.М. Цільмак // Наука і освіта: науково-практичний журнал. – 2009. – №1-2. – С.128-134.
12. Шварп Н.В. Психологічна компетентність викладача ВНЗ медичного та фармацевтичного профілю / Н.В. Шварп // Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. статей. Серія "Педагогіка і психологія". – Ялта: РВВ КГУ. – 2014. – Вип. 45. – Ч. 2. – С. 366-373.

Mitina S.

THE PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF THE TEACHER OF THE MEDICAL DIRECTION' EDUCATIONAL INSTITUTIONS

In the article it was considered the actual problem of psychological competence of the teacher of the medical direction' educational establishment. On the basis of theoretical analysis of advanced studies it was specified the essence of concept "competence" and "competency". It is marked that the psychological competence is one of the base constituents in the structure of professional competence of teachers of medical educational institutions. The analysis of concept of psychological competence of specialist is carried out in the context of competence approach. It was determined the basic constituents of psychological competence of the teacher of the medical direction' educational establishment. It was set that the psychological competence of the teacher of medical educational institutions is difficult, integrated personality education that includes the next components: valued-semantic, cognitive, regulative and personality component. The attention was accented on the fact that the success of pedagogical activity of the teacher depends of his possession by certain psychological know ledges and skills and his ability of their efficient use in practice. It was empirically diagnosed the actuality of psychological know ledges for the effective pedagogical activity and necessity of forming the psychological competence of the teacher. Firstly, it's necessary the increase of the level of psychological know ledges on general, age-related, social and pedagogical psychology. Secondly, it's necessary the formation of professionally important personality qualities, and foremost, the reflection, the empathy, the social and perceptual capabilities and the communicative abilities, the capacity for self-regulation, the intention of personality and professional self-development. It was concluded that the psychological competence is the quality characteristic of the personality of the teacher that includes the system of psychological knowledge and abilities and also professionally important personality qualities that provide the process of effective pedagogical cooperation. The further researches envisage the development of criterias of evaluation and the methods of formation of psychological competence of the teachers of medical educational establishments in the process of the increase of their qualification.

Key words: *competence, competency, psychological competence of the teacher, professionally important personality qualities.*

Стаття надійшла до редакції 31.10.2016 р.